

Алена БАГАМОЛАВА,  
кандыдат філалагічных навук

## ВОБРАЗЫ І ВОБРАЗНЫЯ СРОДКІ ПАЭЗІІ АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА

821.161.3+811.161.3

У артыкуле разглядаюцца паэтычныя вобразы вершаў А. Куляшова, асэнсоўваецца іх значнасць і адметнасць, а таксама апісваецца багацце трыпаў і стылістычных прыёмаў, якія складаюць спецыфіку яго вершаванай мовы. Вершаваная мова прааналізаваных тэкстаў характарызуецца ў найбольшай ступені прадуктыўнасцю індывідуальна-аўтарскіх адзінак, адметным сэнсам і арыгінальнай структурай.

Ключавыя словы: *вершаваная мова, паэтычныя вобразы, вобразныя сродкі мовы, трыпы (эпітэты, параўнанне, метафара, увасабленне, гіпербала, зейгма, перыфраза), стылістычныя фігуры (эпіфара, анафара, эпанафара, умаўчэнне, зварот, стык, кальцо, антытэза, эліпс, інверсія), гукапіс (даўжыня радка, алітарацыя і асананс).*

The article examines the poetic images of A. Kuliashov's poems, considers their significance and distinctiveness, and also describes the abundance of tropes and stylistic techniques that make up the specifics of A. Kuliashov's poetic language. The verse language of the analyzed texts is characterized to the greatest degree by the productivity of individual authorial units, distinctive meaning and original structure.

Чытаючы і перачытваючы паэзію Аркадзя Куляшова, мы пераконваемся ў тым, што зоркі, якія запальваюцца на небасхіле літаратуры ці іншых відаў мастацтва, не гаснуць, а на адлегласці часу свецяцца яшчэ ярчэй. Яны свецяцца тым святлом, у якім увасобілася душа і сэрца, розум і роздум, талент і натхненне творцы. Незгасальныя зоркі, якія сімвалізуюць аўтараў, у тым ліку і народнага паэта Беларусі Аркадзя Куляшова, свецяцца так шчыра, высока, далёка, што і праз дзесяцігоддзі ўражанне ад іх творчасці, успрыманне іх твораў не становяцца лягчэйшымі, прасцейшымі... Цьмяная прастора нябёсаў – сімвал нашага смутку па тых, хто пакінуў зямлю, а незгасальнасць запаленых зорак – гэта нам, нашчадкам, – светач, каб не заблукалі “між вандоламі”, каб не стамляўся розум і не ачарсцвела душа. Сам паэт казаў, што яго “сэрца абпалена прагай радка”, што ён “не ведае спакою ні ноччу, ні днём” і не мае права “прыстаць у знямозе”, ён павінен быць у руху і “вялікай любові дажджом і агнём / Зямлю цалаваць па дарозе”. І ён сапраўды цалуе яе сваёю душой, апявае яе, адчуваючы “адказнасць перад строгім вершам”.

Паэтычныя вобразы, створаныя Аркадзею Куляшовым, – гэта захапляльныя малюнкi прыроды, дзе самыя розныя з’явы надзяляюцца рысамі і магчымасцямі чалавека. У вершах, як у самім жыцці, усё існуе ў гармоніі. Адметны сваім паэтычным увасабленнем, напрыклад, сланечнік, які “ў твары дыхаў цветам у летнюю пару”. Паэту бачыцца, што расліна “штодня за сонцам водзіць следам / Сваёй агністай, жаркай галавой”, а пад вечар, калі “коціцца за лес агністы шар”, сланечнік “першым долу галаву схіляе”. Арыгінальныя аўтарскія перыфразы (сонца – агністы шар, сланечнік – малы брат сонца на зямлі) дэманструюць як відавочнасць вершаваных вобразаў, так і адметнасць аўтарскага словажывання.

Запамінальнасцю валодаюць таксама вобразы знакамітых асоб мінулага Беларусі, а таксама звычайных людзей, што здзяйснялі подзвігі ў ваенныя ці мірныя часы: подзвіг чалавека, на думку паэта, у мужнай барацьбе і ў стваральнай працы, у адданасці Радзіме і ў вернасці, нават ва ўменні дапамагчы, сказаць добрае слова, не здрадзіць каханню. Вобраз Бацькі Міня і чатырох заложнікаў, вобраз юнака, які “моцна трымаўся на дапросе”, хлопцаў беларускіх, што “часна галовы злажылі” ў барацьбе з ворагам, ужо сталі хрэстаматыйнымі, асэнсаванымі адным пакаленнем чытачоў. Дзякуючы ім кожнае наступнае пакаленне знаёміцца з гісторыяй краіны праз высокамастацкія вобразы Аркадзя Куляшова, чытае радкі з гэтых твораў, бо паэт пісаў іх сэрцам, а чытач запамінаў душой. Акрамя названых, у паэтавай “запіснай кніжцы” (аднайменная назва верша) ёсць яшчэ шмат іншых самых розных вобразаў: маці; хлопчыка, які збег з палону; паланёнай дзяўчыны, што піша ліст; сэрца; юнацтва і інш. Усе гэтыя асобы і з’явы прайшлі праз неабыхавае паэтава сэрца, яго душу і ўпісаліся ў скарбонку мастацкіх вобразаў беларускай літаратуры.

Вобраз Алесі, думаецца, стаў адным з сімвалаў Беларусі, як Багдановічаў васілёк, як Купалава папараць-кветка, як Коласаў родны кут, як Караткевічаў бераг белых буслоў: Такі ўжо дзівак я! Па лесе / Блукаю адзін на зары, / Дзяўчыны імя – Алеся / Пішу на сасновай кары (“З дзецінкі брыгадзіра”); І помніцца мне першае каханне; / З тых пар ніколі больш не кахаў / Так шчыра і так лёгка і так сумна, / Як я кахаў яе – адну дзяўчыну, / Якую людзі клікалі Алесяй / (Знаць прывітача нікому не цікава), / З прыгожымі задумкамі вачамі (“Дарогі”). Верш “Бывай...”, прысвечаны Алесі, – адзін з шэдэўраў беларускай лірыкі пра каханне, стаў песняй (музыка І. Лучанка). Паэту было 14 гадоў, калі ён напі-

свай: Пайшла, ніколі ўжо не вернешся, **Алеся...** Самыя прыгожыя эпітэты абуджаная сэрцам, абуджаная ў сэрцы, дарагая, любая, смуглявая, шкая напоўнены шчымлівым смуткам. Панадзку шчыра паэт гаворыць пра свой боль іншымі тропамі – эпітэтамі: *суровы позірк і нямы адчай* (калі няма слоў, каб выказаць распач), *воцкае, туманнае світанне, палынны жалы смуглай ахутаных дарог; параўнаннем і метафарай: самотным жаўранкам звоніць і плача май; світальнай зоркай, што гасне ў сіняве; дзе гоўда-лі жыццёвае калоссе / На сцежках ростані мой адзінокі сум; душы накрываюджанай гарачыя дашчы / Слязоў халоднаю застылі на траве і інш.* Верш усыпаны тропамі, як начное неба зоркамі: іх шмат, але яны не ўступаюць у канфлікт, не засланяюць адзін аднаго, а дапаўняюць, адцяняюць і таму гараць-гавораць яшчэ ярчэй; думаецца, гэты твор заслугоўвае асобнага філагічнага аналізу.

Паэтычнаму маўленню Аркадзя Куляшова ўласціва ўжывальнасць вобразных сродкаў, прычым радкі гарманічна пярэсцяцца імі, як кветкі ў летнім лузе: кожная адметная па водары, па форме, па колеры, але разам яны ствараюць такую маўленчую палітру, праз якую відаць кожную дэталю, кожны абрыс і такім чынам ствараецца цэласны вобраз. Р. Шкраба слушна назначаў, што “ёсць класічная формула мастацкай творчасці. Яна кажа: каб напісаць фразу, якая прымусіць чытача думаць, перажываць, убачыць на свае вочы, што хоча намалюваць аўтар, трэба знайсці адзіна неабходнае слова і паставіць на адзіна прыдатнае месца. За ўяўнай прасторай гэтай формулы тоіцца глыбокі сэнс” [3, с. 342]. Іншымі словамі, аўтар павінен спасыгнуць таямніцу слова, і гэта звязана не толькі з семантыкай лексемы, але і з яе валентнасцю, і з яе пазіцыяй у радку адносна іншых слоў. Гэта дазволіць слову стаць крыніцай вобразнасці і выразнасці, выказаць аўтару свае думкі і пачуцці – прымусіць слова працаваць на аўтарскую задуму.

Адзін з прадуктыўных тропай вершаванай мовы Аркадзя Куляшова – **метафара**, прычым і дзеяслоўная, і назоўнікавая яе разнавіднасці вызначаюцца індывідуальна-аўтарскім сэнсавым нападуненнем; дзеяслоўная: *Дзень сёння ясны / Сонца рэкі н’е; Вятрак пры дарозе / Адлічвае хвілі; Плыла, цалавалася хмара з зямлёй; Магчыма, месячык з нябёс / Згубіў сваю падкову; А колькі вандраваць яму [вершу], каб словам / Боль загаіць людскі, хаця б адзін; Калі мае думкі не ладзяць з радкамі; назоўнікавая: Я іду на аганёк касынкі; Той жа рыт гармоняў, бубнаў грым; Агністы сонца шар / Відаць яму з травы; І мачты за акном, / І ветразі аблюкаў;*

*Там я блукаў, але імёнаў вашых / Не адшукаў на вокладках магіл; І памяці колкая ружа / На зорку яго [невядомага салдата] не ўпадзе. Стылеўтваральная адметнасць – выкарыстанне разгорнутай метафары (як двухчленнай, так і шматчленнай). Такія метафары дэманструюць самыя нечаканыя аўтарскія асацыяцыі [2, с. 141], дапамагаюць надаць з’явам спецыфічны характарыстыкі, неверагодныя ўласцівасці: спалучэнне дзеяслоўнай і назоўнікавай разнавіднасці тропа валодае глыбінным падтэкстам, адлюстроўвае самыя разнастайныя пачуцці паэта: **У вырай жораў нёс / Птушыных песень скарб; Гінуць дажджыстыя хмар валаконцы, / Дыхае свежасцю сіняя гладзь; І, як свечкі, вакол ярка ўспыхваюць дрэвы / На праводзінах лета, на памінках вясны; Ужо даўно абрус зімовы / Сатлеў пад цёмнай яліной; Дыван вясны перацвітае ў лета, / Завая лісцяў – / У сняжынак пух.** У сваю чаргу шматкампанентная разгорнутая метафара стварае панарамныя вобразы, забяспечвае рознабаковыя характарыстыкі прадметаў, з’яў, паняццяў, якія сталі аб’ектам аўтарскага асэнсавання: **Я пішу куды-небудзь мой ліст, як у песні пыецца. / Я паішлю яго ў неба, няхай ён вандруе з вятрамі, / Можна хмара табе яго выплесне разам з дажджамі; Завая лісцяў у сняжынак пух / Перацвітае пад маім наглядом, – / Спатканнем дзвюх варожых завірух, / Змаганнем снегападу з лістападам; Аддаўшы лета бабінага жар / Кюветам, а нябёсам – павуціны, / Бярозы голыя чакаюць хмар, / Гатовыя зарыцца ў іх прырны / Ад бессаромных сцюж і зыркніх фар.***

Часам дзякуючы разгорнутым метафарам утвараецца ўвасабленне, якое як стылістычны прыём надзяляе з’явы прыроды магчымасцямі чалавека: **Сябе яна хоча ў тым люстры [рака] пазнаць, / Прыціхла, / На цытачкі стала, / Глядзіць з вышыні ў пацямнеўшую гладзь, / Глядзіць, / Толькі плошчы ёй мала; Зноў хмара злуецца, / Зноў, мусіць, з тугі / Кідае свае бліскавіцы, / Рассунуць хацела б яна берагі, / Хацела б / Краямі ўмясіцца.** Такія замалёўкі прыроды захапляюць непаўторнасцю індывідуальна-аўтарскіх асацыяцый: *Светлых дзён баючыся, – / Мутнымі ручаямі, / На пачарнелай крызе, / Зіма ўцякае начамі. / Ёй на шляхах світалых / Не ваяваць з туманамі, – / Ад іх абдымкаў знішчальных / Зіма ўцякае начамі... / Ужо ёй здрадзілі хмары / І праліліся дажджамі, – / Ад перуновае кары / Зіма ўцякае начамі.* Відавочна, што сінтаксічная эпіфара ўзмацняе выразнасць радкоў.

Перааносна-вобразнае словаўжыванне Аркадзя Куляшова дэманструе непераўзыходнае валоданне моўным багаццем. Аўтар супастаўляе розныя несупастаўляльныя з’явы, у выніку ча-

го ствараецца, напрыклад, *зеўгма* (*Трымае мех рука, / Цярушыцца ў той мех / І скруха, і мука; Той камень у спёку / вадой і слязьмі* [маці] *палі-вала*); часам гіпербала выяўляе такое абуджэнне пачуцця, такую сілу, якая дазваляе чалавеку рабіць немагчымыя ў рэальнасці рэчы: *Не думай, што гэта здаецца, / Калі ў глухім падзямеллі / Ягонае сэрца заб'еца* (пра нежывое сэрца); *Я рваў іх [кветкі] з свайго сэрца, / а не з лугоў і ніў*.

Эпітэт вызначаецца прадуктыўнасцю і разнастайнасцю сэнсава-граматычных характарыстык: аўтар выкарыстоўвае шмат тропаў фальклорнага паходжання, і гэта, як правіла, прыметнікі з прамым і з пераносным значэннем (*травы густыя, родныя сёлы, люты мароз, горкі пыл, мёд залаты, хлеб малады*). Асабліваецца творчай манеры паэта – індывідуальна-аўтарская разнавіднасць эпітэта, якая выражаецца прыметным ці дзеепрыметным зваротам: *Хачу неспакойнаю хмарай грымець, / Маланкамі ўвесць апавіты; І абодва мы зямлёй узгадаваны; Я поясам абвіў іх [кветкі], / сатканым з туманоў, / Ды светлай доўгай стужкай / мной пройдзеных шляхоў*.

Паэтычнаму маўленню Аркадзя Куляшова ўласціва як агульнамоўная разнавіднасць тропа (*Снапы падаюць мне з вазоў залатых; І бачым сны аб сонечнай зямлі; А ўсё глядзіць з тугой незразумелай / На зорныя халодныя агні*), што тлумачыцца, на наш погляд, фальклорнымі матывамі твораў, так і аказіянальная разнавіднасць, праз якую выяўляецца непаўторнасць паэтавых асацыяцый (*Шляхоў шыракатканых палотны; Чужы і маўклівы, / Даўно ён [камень] ляжыць пры гасцінцы; Чмель расправіў крылы лёгка, шклянныя; Дзе прагных дрэў старукае карэнне; Навокал сонца я лячу / Зямлі круга-зваротным шляхам*; сярод іх эпітэт-прыдатак (*гарманіст-мастак, волат-танк, струны-навуціны*). Эпітэт утварае і прыёмы канцэнтрацыі, калі амаль кожны згаданы аб'ект мае пры сабе вобразнае слова-характарыстыку (*Пакрыўд-жаную выракам суровым, / Яе не зацярушыць змрок сляпы, / Пакуль над захаваннем палыновым / Да іх, жывых, з непахаваным словам / Звяртацца будзе мой радок скупы; Хто ты, мой год? Завёі лютай брат / Ці ручая, сакавіком раскутага?*), а таксама ампліфікацыі, калі некалькі вобразных азначэнняў дапаўняюць адно другое і даюць рознабаковую характарыстыку вобраза, утвараючы ланцужкі эпітэтаў [2, с. 524]: *Нябёсы – акіян, я знаў даўно – / Блакітны, неабсяжны, першародны; Хачу, каб так і слова – / не жалезнае, / Знаёмае з пакутай і слязьмі, – / Ад славы і імёнаў незалежнае, / Трымала сувязь з часам і людзьмі*.

Параўнанне – прадуктыўны сродак выразнасці і вобразнасці ў паэтычным радку; паэт супастаўляе дзеянні, прыметы, прадметы, тым самым падкрэслівае іх важныя рысы для разумення ўсяго вобраза, цэлага тэксту. Аднак, нават вылучаныя з шырокага кантэксту, параўнанні дэманструюць арыгінальнасць асацыяцый, глыбіню пачуццяў. Ужывальнасцю характарызуецца ўсе разнавіднасці: *злучнікавае* (*Сэрца білася ў грудзях, як жорны ў млыне; Каб жыццё, як вятрак, не круцілася; Яго ж туга чакала / маўклівая, як дол; Дні юнацтва, як хуткія ветразі, / Зніклі з вачэй; Грозны чуючы сівер, лісты, як надзеі, / Аблятаюць на дол з пачарных галін*); *бяззлучнікавае*, якое кваліфікуецца як творны параўнання, вызначаецца фальклорным паходжаннем, глыбокім аўтарскім зместам (*Выйду з лесу і стану ў зімы на парозе / дрэвам я, што лістоў не губляе сваіх; Вечным спада-рожнікам вайны / Змрочны Марс здаваўся мне заўсёды; Калі на даляглядзе родны бераг / Абдымкамі выглядвае з-за хмар*); адмоўнае параўнанне: *Бо конь – не машына / І есці ён просіць*. Спецыфічная рыса – узаемадзеянне некалькіх разнавіднасцей тропаў; каб ахарактарызаваць з'яву, перадаць пачуцці да яе, часам мала аднаго супастаўлення: *За годам год ляцяць дзесяці-годдзі, / Як дождж, як пыл, як снег на галаву; Адвечны час з нябачных нам дарог / Глядзіць на нас, нібы на муравейнік; / Вось-вось, здаецца, возьме ў рукі венік / І вымеце, як смецце, за парог*.

Вершаванай мове Аркадзя Куляшова ўласціва *перыфраза* аўтарская (як кантэкстуальны сінонім да слова троп дэманструе незвычайнасць асацыяцый) і агульнамоўная (раскрывае агульнапрынятае асэнсаванне з'яў). Названы від пераносна-вобразнага ўжывання слова прадуктыўны, ён можа быць дзеяслоўным паводле семантычнай характарыстыкі (*Стаіць ужо, з цапамі і мятлою, / Час малацьбы каля маіх дзвярэй 'смерць'; Шмат вайной людзей заклыхана, / Многа спіць іх у зямлі сырой 'загінула'; Прыціхла непалазь лясная, / Як быццам чуе ўпершыню / Той гук, што пушчу вымярае / У шырыню і ў даўжыню 'кукуе'*) ці назоўнікавым (*І ўнукі ўнукаў / Дзякуй скажуць нам; Мінаем з песняй вокны – вочы хат; Васількі за акном у расе, – плачуць сінія вочы; Я – салдат свайго часу; Жыццё маё – цяжкі з гадамі бой; Мае сябры!.. Суровы сівер змеў / Са старту вас. Вы – кнігі без старонак, / Лісты без дрэў, дарогі без слядоў*).

Многія вершы вызначаюцца сюжэтнасцю, яны нібы маленькія апаведы ў вершаванай форме ці кароткаметражныя фільмы. Гэта азначае, што вобразы паказаны ў дынаміцы, а многія

персанажы пастаўлены перад выбарам. І выбар усёды дэманструе адданасць Радзіме, вернасць ідэалам. На сюжэтнасць, на дынаміку вобразаў, на зменлівасць пачуццяў ці, наадварот, на стэракананасць у думках працуюць самыя розныя стылістычныя фігуры. Іх структурна-граматычная разнастайнасць, семантычная напоўненасць дэманструюць адну з асаблівасцей вершаванай мовы прааналізаваных тэкстаў.

Паэтычны сінтаксіс вызначаецца разнастайнасцю стылістычных фігур, заснаваных на паўторах: паўторы (кантактныя і некантактныя) таго самага слова ці яго формаў забяспечваюць радкам глыбокі падтэкст, акцэнтуюць увагу чытача на глыбіні пачуццяў ці самога аўтара, ці персанажа, запрашаюць да разважання: *Я рабыня, рабыня, / Я чорная, чорная, чорная, / Любы мой, не з табой, / А з праклятай бядой / Зарученая...; Шумі, шумі, дуброва, / Звіні, звіні, падкова; Няхай ляцяць, ляцяць, ляцяць, / Майго юнацтва крылы; часта паўтараецца тое самае слова ў розных формах: Ідзе, / Знаёмы шлях / І шмат знаёмых згадак; 3 найлепшых кветак родных [вянок] / і роднае травы; Там будзе спачываць маё каханне, / Што без кахання век свой пражыло. Паўтор каранёвай часткі роднасных слоў розных часцін мовы таксама вызначаецца прадуктыўнасцю і выяўляе глыбінныя сэнсы самых розных з'яў і паняццяў: Я быў шуканнем ашуканы; Палю я рэшту дзён мізэрных, / Але не за цяжкія іх шуканні / Вернасці ў няверных, / Святой любові ў несвятых; Хай сэрца стане, сонца ў хмарах згіне, / А ты, Зямля, няспынным крокам крок; Я пакідаў маленства край, / Дзе жыў жыццём вясёлым.*

На паўторах слоў / формаў слоў / словазлучэнняў / сугучных лексем заснавана вялікая колькасць стылістычных фігур, якія структуруюць радок, гарманізуюць вершы, удакладняюць і ўзмацняюць сэнсы. Так, напрыклад, вершаванай мове Аркадзя Куляшова ўласціва **эпіфара**: *Не плач жа, бярозка, не лі свае слёзы, / Красуня, / Над люстрам ракі запляці свае косы, / Красуня; над эпіфары, пры якім радок завяршаюць розныя формы аднаго слова: Як срэбра – галасы... / Адна бяда – / Чужыя <...> І поле залатое, / І воблака над ім... / Адна бяда – / Чужое. / Спяшаецца сялом, / Дзяўчына сустракае / І не з пустым сэрцам... / Адна бяда – / Чужая. Часта ўжываецца **анафара**: *Наглытацца хачу туманоў, / Майго ветру і пылу; / Наглытацца хачу за сябе і за тых, / Што не ўстануць з нябыту; Вечна ў тваёй памяці, / Вечна ты ў сэрцы маім. Забываваны і такі від анафара, калі адзінапачатак складаюць розныя формы аднаго слова: Спытае журавы / У жыхароў зімы: / – Застаяцесья ты? / – Застаямося мы; Сведчаць гэта ўсё /**

*лясы і гаці, / Сведчыць гэта ўсё / Зямля сама – / Круглы шар, падобны да пячаці, / На якім живу я не дарма. Відавочна, што паўтор як адзінапачатак і аднолькавае лексічнае завяршэнне радкоў характэрны для вершаў рознай эмацыянальнай танальнасці: у іх і боль, і радасць, і захапленне, і гумар. Часам сустракаецца ўзаемадзеянне анафары і эпіфары, што прыводзіць да стварэння **эпанафары**: *Пра будучнасць мы марылі з табой, / І думкаю былі ўсхваляваны адной, / І радасцю былі ўсхваляваны адной, / І песняю былі ўсхваляваны адной...; [пасведчанне] Яно сабе самому дадзена, / Яно не на паперы складзена. / На светлых аркушах дарог – / Яно, / Друкована слядамі ног – / Яно.**

**Стык** як стылістычная фігура, заснаваная на паўторах, адлюстроўвае ланцужковую сувязь паміж радкамі – наступны вершаваны радок пачынаецца са слова, якое завяршыла папярэдні радок. Калі ўчытацца ў змест такіх паўтараў, то будзе відаць, што слова паўторана тое самае, а думка ім перададзена іншая; гэтая сэнсавая розніца можа ўдакладняцца інтанацыяй: *Так ёкае сэрца: Яна! / Яна? Я не ведаю. Толькі / убачылі вочы мае; У родную краіну / Дарогі перайнач. / А я? А я загіну. / А ты? / А ты не плач; А бацька? Бацька ішчасце меў; Цяжкі наш хлеб. Ад лёсу не прасі ты / Лягчэйшага, / Лягчэйшага няма. Такі від стыку перадае нязмушанасць пачуццяў, унутраны дыялог паэта.*

Куляшоўскае **ўмаўчанне** гаваркое: у маўленчых паўзах, абазначаных як шматкроп'ем, так і яго спалучэннем з іншымі знакамі прыпынку, нявыказаная ўслых думка. Аднак чытач чытае паўзы, дапісвае эмоцыі: *Стаіў дыханне. Цішыня...; Блукалі мы з табой па тых мясцінах, / Дзе жыў я першыя свае гады...; Я не хадзіў, не падзяляў я з вамі / Высокага ляснога суму дрэў!.. Часам паэтычнае маўленне можа перарывацца паўзамі: У верасе / На пні, / Пад восені імжу, / Я ўспомніў тых дні, / Успомніў... і пішу; Дарогі!.. / Ліст даўгі / Я пішу на звычайнай паперы; Думы, мары мае!.. / Ганаруся я тым, / Што навек заўладалі / вы сэрцам маім; Забудзь!.. Хай сэрцы адгукнуцца / Адно другому па вясне. Відавочна, што ўмаўчанне ў прыведзеных радках можна ахарактарызаваць як з пазіцыі месца ў вершаваным радку (яно можа быць у сярэдзіне выказвання, і тады яно выказвае глыбокае ўражанне), так і з пазіцыі графічнага афармлення (спалучэнне шматкроп'я з пыталнікам ці клічнікам, якое дэманструе разнастайнасць аўтарскіх пачуццяў). Умаўчанне як прапушчаны радок (радок шматкроп'я) – рэдкая з'ява ў беларускім паэтычным маўленні, аднак Аркадзь Куляшоў выкарыстоўвае названы прыём выразнасці, які можна разглядаць і ў кантэксце графічных срод-*

каў эмацыянальнага ўздзеяння: паўза, значна большая за звычайную, надае значнасць як і папярэдняму радку, так і наступнаму пасля ўмаўчання, адмяжоўвае вынік ад развіцця думкі, сюжэта твора, адлюстроўвае не толькі пропуск пэўнага развіцця падзей, але і глыбокае аўтарскае пачуццё адносна апісанага і недаказанага. Так, напрыклад, у вершы “Музыка” апавядаецца пра мару і жыццё гарманіста Максіма, а пры завяршэнні твора ідзе радок-шматкроп’е, а потым аўтарскае меркаванне, і як вывад гучаць радкі: *Не станем дакараць – / Мы ўсе крыху Максімы. / Ён ходзіць па расе, / Між топкіх крочыць купін, / І хлопцы на чарзе / Б’юць горда ў гулкі бубен; ці, напрыклад, у іншым вершы пры завяршэнні ідуць радкі: *Вось так ён, / Заставу / Наведаўшы, едзе. / . . . . . / Народную славу / Развозіць па свеце.**

**Антытэза** выкарыстоўваецца, калі аўтар хоча сказаць пра супярэчлівыя пачуцці ці пра кантрасныя з’явы, якія суправаджаюць чалавека: *Таму што ўсё смялася навокал, / Таму што ў радасці не чуеш горкіх слёз; Кожны раз на паўдарозе сустракаюцца яны: / на вайну твой ліст імкнецца, мой спяшаецца / з вайны; Па-рознаму адлегласць паміж стартам / І фінішам нам адмярае час; Заглух мой дом, што быў маім гняздом, / Што ў свет пусціў і радасць, і бяду маю.* Часам антытэза вынікае з аўтарскіх асацыяцый, калі супрацьпастаўляюцца з’явы нават несупастаўляльныя. Такія кантэкстуальныя антонімы дапамагаюць выказаць самыя вострыя і глыбокія пачуцці; з гэтай самай мэтай аўтар стварае шматкампанентныя антытэзы: *Адчуў я прагу вышыні, / Зямля дала мне сілы; Тут свеіцелі кулі, / А цяпер зязюлі / У маўклівым лесе зноў закукавалі; Між намі лёс правёў размежаванне: / Вы – скрыжаванне рук, я – крокаў рух; Адным, хто доўга жыў, зрабіўшы мала, – / Кароткім падарожжам за труной; / Другім, хто шмат зрабіў, пражыўшы мала, – / Адлегласцю ў бяссмерце даўжынёй.*

**Эліпс** – адметны стылістычны прыём, які скарачае слоўны склад радка, але не скарачае думку; мэта такой сінтаксічнай адзінкі, якая характарызуецца прадуктыўнасцю ў прааналізаваных творах, забяспечыць радкам лаканічнасць, за якой дынамізм, нагляднасць, стрыманасць пры выяўленні самых розных глыбокіх аўтарскіх эмоцый: *Над заваддзю, над вадою / І рэха, і рух касы!; За дымам думкі следам / Плывуць – / Мая, твая... / Ты марыш быць паэтам, / Быць трактарыстам – я. / Над ельнікам імглістым / Плыве за годам год. / Стаў друг мой трактарыстам, / А я? – / Наадварот; У жоўтых лісцях – плёс...; На сцяне – заложнікаў цені; Пяройдзе шлях у новы шлях, / Расстанне – ў новае*

*спатканне, / Напеў жалейкі – ў труб гучанне, / Выток жыцця – ў жыцця працяг; За спёкай – лівень, за бядой – бяда...*

**Зварот** як фігура экспрэсіўнага сінтаксісу – гэта спецыфічнае ўвасабленне, якое робіць суразмоўцам паэта не чалавека, а розныя прадметы і ў пераважнай большасці з’явы навакольнага свету; у вершаванай мове паэта яно часта аздоблена эпітэтамі, перыфразамі, метафарамі ці іншымі экспрэсіўнымі маўленчымі адзінкамі: *Рабінавыя ночы, вы прайшлі / Пад знакам восені, шумлівых бур; Маладосць! – я ўсё табе аддам, / Не сыйду з дарог тваіх ніколі; Беларусь мая родная, / як жа я рвуся яшчэ раз / Пеша ўсю цябе змераць, / увесь і чабор твой і верас!...; Дзякуй, лес мой, і луг мой зялёны, / І агонь, што на ім не патух.*

**Кальцо** як асаблівы від стылістычнай фігуры, заснаваны на паўторы аднолькавых адзінак лексічнага ці сінтаксічнага ўзроўняў, мае як класічную форму, так і арыгінальную. У другім выпадку яно ўтвараецца за кошт слова, вынесенага ў назву, і выкарыстання гэтага слова ў завяршальным чатырохрадкоўі. Напрыклад, назва верша “За дваіх” і заключныя радкі: *За што б ні ўзяўся я, / За дваіх / Мне трэба рабіць, браток.* Таксама кальцо можа быць іншае па структуры, і тады яно ўтварае кіклас (кантэкст для паўтораных адзінак у пачатку і ў канцы твора розны, бо адлюстроўвае змены, ускладненні ў самой асэнсаванай з’яве ці ў адносінах да яе); у вершы “Воблака” першае чатырохрадкоўе: *Уткнуўшы ў бераг вудзілю / Я вуджу раніцою. А воблака? Плыве яно / І небам і вадою, – заключнае чатырохрадкоўе: Вада ў кругах, / Вада ў кругах / І неба ў ёй не тое... / А воблака? Яно ў руках / Трапецацца жывое.*

**Інверсія** як стылістычны прыём акцэнтуюе ўвагу чытача на пэўных сэнсавых нюансах з дапамогай адваротнага парадку слоў і надае паэтычным радкам напеўнасць, лірызм: *Ліст другі, / Ліст даўгі, / Што на шпалах пісала нявеста; Ды ў вайну застагналі бары, / Пушчы, рэкі, лугі заліўныя, / Не звіняць на зары / Струны медныя, / Струны стальныя; Ім свеціць зорка перамог, / Ім ззяе сонца з неба.*

**Аднародныя члены сказа** адлюстроўваюць ход думкі аўтара, яго асацыятыўныя рады слоў адносна пэўнага паняцця і сітуацыі, а таксама шырыню кругагляду і глыбіню пачуцця. Вершаваная мова насычана аднароднымі членамі сказа розных часцін мовы, напрыклад назоўнікаў: *Паспрабуй у дарогу забраць / тыя пожні, палі і крыніцы, / Тыя пушчы, што могуць / хіба толькі ў сэрцы ўмясціцца; Пішу: я сведка ўсіх падзей, / Сірочых слёз, вайны, разлукі...; радзей дзеясловаў: Кружыцца лістота, кружыцца, ім-*

шчыца, / **Высцілае ў полі восеньскі ўзор; Свет  
б'дзе нець, смяяцца, слёзы ліць / датуль, пакуль  
свеце людзям жыць.** Менавіта назоўнікавыя  
дзеяслоўныя рады аднародных членаў сказа  
куляюцца прадуктыўным сродкам выразнасці  
паэзіі А. Куляшова.

**Фанетычныя сродкі** эстэтычнага ўздзеян-  
ня таксама характарызуюцца разнастайнасцю  
гнэвістычнага ўвасаблення. Адзін з іх – даўжы-  
на радка: кароткі радок заўсёды ў лаканічнай  
форме адлюстроўвае змест, паказвае дынамізм  
паэзіі ці суперажыванне аўтарам лірычнаму  
герою. Так *трывожную асцрожную цішу* паэт  
стварае праз кароткі радок, часам слова-радок,  
і праз алітарацыю-накапленне шыпячых і свіс-  
цячых, цвёрдых і мяккіх зычных: *Сын у сне гаво-  
рыць аб жыццё, / Па якому / Пойдзе дадому. / У ас-  
црожнай / Трывожнай / Цішы / Сняцца краты  
жэнішаму сыну; у сваю чаргу паўтор дрыжачага  
санорнага вібранта [р] накіраваны на падкрэслі-  
ванне кантрасту рэалій мірных і ваенных – крас-  
кі прыгожыя цвітуць, а каскі варожыя бязлітасна  
ржавеюць: Там жаўцеюць / Прыгожыя / Краскі /  
За вёскай у лузе, / Там ржавеюць / Варожыя / Кас-  
кі, / Нібы ў Беларусі.* Вялікае і шкадаванне, і за-  
мілаванне гучаць у радках з пісьма дзяўчыны,  
што развітваецца з радзімай – сугучныя лексе-  
мы *дарагі / берагі, хвалі / кідалі, васількі / вянкі,  
удаль / хваль*, якія ствараюць ідэальную рыф-  
му, і асананс [е], [і], якія нібы прашываюць-зні-  
тоўваюць радкі, надаюць вершу тонкі лірызм:  
*Дарагі!.. / Мы мінаем Дняпра берагі / І дняпра-  
роўскія хвалі. / Як нам шкода ракі, / На якую  
вянкі / Мы заўчора кідалі; / І плылі васількі, /  
І танулі вянкі, / І дзяўчаты сядзелі, / А мой сіні  
яноч пльў удаль / Паміж хваль, / Покуль вочы  
глядзелі...* Хуткасць руху, зменлівасць краяві-  
даў увасобіліся ў наступных кароткіх радках:  
*Не могуць вершы ўгнацца / За экспрэсам, / А лю-  
бы край / Шуміць знаёмым лесам, / У кожным  
дрэве / Чую родны рух, / Прыемна ехаць, / Аж  
займае дух!..* Падсумоўваючы, адзначым, што  
даўжыня радка як стылістычны прыём выкон-  
вае самыя розныя эстэтычныя задачы, узмац-  
няючы экспрэсіўнасць вершаванай мовы. Ві-  
давочна, што паэтычны гукапіс Аркадзя Куля-  
шова гаваркі: паўтор галосных ці зычных гукаў  
заўсёды інфарматыўна насычаны, а значыць  
накіраваны на сэнсавое ўзбагачэнне радка, яго  
эмацыянальную выразнасць. Так, у вершы “Пад  
восеньскім небам” ёсць радкі: *Адрокся б ад вы-  
сока, / Ад цёплага выраю жораў, / Сюды б з сінявы  
неба / На шкло Магілёўскіх азёраў. / Каб зверху  
пазіраць / Нас магі пералётныя гусі, / Зіму зі-  
маваць / Засталіся б яны ў Беларусі* – мы не ве-  
даем б дакладна, з якім пачуццём паэт гаворыць

пра жорава, які адбіўся ад выраю, каб не паўтор  
шыпячых і найбольш свісцячых гукаў... Спра-  
ва не толькі ў пералётных птушках – у Беларусі  
цёпла ад цеплыні людской, прычым настолькі,  
што птушкам варта, як сцвярджае паэт, не адля-  
таць на зіму, а заставацца зімаваць на Радзіме.  
Гукапіс удакладняе таксама змест наступных  
радкоў: *Я ўпарты, / Не кіну пачатае справы, /  
Каменне крышу, / Разграбаю пяскі, / Пад кніны  
аматараў лёгкае славы, / Капаю рэчышча ўлас-  
най ракі, / З надзеяй гляджу на крыніцу сатка-  
ную, / Хачу, каб яна разлілася ракой...* – паўтор  
галоснага [а], а таксама [р] падкрэслівае такія  
рысы характару аўтара, як мэтанакіраванасць,  
упартасць і адданасць любімай справе.

На сугуччы пабудаваны таксама **каламбур**,  
у аснове стварэння якіх **аманімія** і **паранамазія**:  
*Яе [падкоу] кавалі кавалі; І не за тое іх [дні]  
палю я, / Што абпаліўся жорстка сам, / Што  
больш за марай не палюю, / Тадоў на марнасць  
не аддам; Ці трапіць штых ва ўпор, / Ці куля  
ўп'ецца ў каску, / Хай знаюць: / Я памёр, / Па-  
мёр за гэту казку; Па дарогах тых, на сцёжках  
тых, / Па якіх ішла сяброў сям'я ўся, / Нёс цябе  
[малодосць] між даляў дарагіх / І натхнёна пла-  
каў і смяяўся.*

Такім чынам, паэзія Аркадзя Куляшова вы-  
значаецца багаццем вобразаў і вобразных срод-  
каў, прычым вялікая колькасць тронаў і сты-  
лістычных прыёмаў, якія аўтар выкарыстоў-  
вае для стварэння адметных, запамінальных,  
кранальных вобразаў, не загрушчывае радок,  
не перанасычае яго ні сэнсамі, ні эмоцыямі, па-  
колькі ўсе яго думкі і пачуцці вывераны сэрцам.  
В. Маслава піша, што “паэзія не вышэйшая за  
прозу, яна валодае спецыфічнымі магчымасцямі  
і спецыфічнымі прыкметамі: проза – гэта выра-  
жэнне думкі, ідэі, паэзія – выражэнне пачуццяў  
і эмоцый” [1, с. 36]. Аднак паэзія Аркадзя Куля-  
шова – гэта думка і пачуццё, паяднаныя ў вы-  
сокамастацкія вобразы. Усё, пра што гаворыць  
аўтар у вершах, чытачу зразумела і не пакідае  
яго абыякавым, паколькі творчасць паэта – гэта  
не даніна часу, гэта адданасць Радзіме: *Паэзія –  
Каб шчодрой быць не толькі ў дзень вясно-  
вы, / А каб жывіць і ўлетку сенажаць, / А каб  
і ў спёкі час паіць дубровы / І ў час зімовы пра  
наводкі дбаць.*

#### Спіс літаратуры

1. Маслава, В. А. Филологический анализ художественного текста / В. А. Маслава. – Минск : Універсітэцкае, 2000. – 173 с.
2. Москвин, В. П. Стилистика русского языка / В. П. Москвин. – Ростов н /Д : Феникс, 2006. – 630 с.
3. Шкраба, Р. Моваю вобразаў: выбраное / Р. Шкраба. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 447 с.